

TÜRK SANATINDA GEOMETRİK SİSTEMLER

*Ahmet YAVUZYILMAZ**

Konya Büyükşehir Belediyesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi işbirliği ile 18.05.2017 tarihinde Konya İl Halk Kütüphanesi konferans salonunda gerçekleştirilen “*Türk Sanatında Geometrik Sistemler*” isimli şehir konferansının konuşmacısı, Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Selçuk Mülayim idi.

Selçuk Mülayim, 1970’li yıllarda Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından kendisine verilen geometrik süsleme konulu doktora tezini 1978 yılında tamamlamış ve bu çalışmayı “*Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süsleme-Selçuklu Çağı*” adıyla 1982 yılında kitap olarak yayınlamıştır. Bu konferans, adı geçen kitap esas alınarak tevdi edilmiştir.

Selçuklu Süsleme sanatının bir kolu olan geometrik süsleme, çalışması zor ama bir o kadar da zevkli bir konu olarak ifade eden Mülayim, geometriyi insanı sıkıntıya sevk eden, amansız ve affetmez sistemler bütünlüğü olarak tarif eder. Geometrik süsleme çalışmanın zorluğunu ise şöyle açıklar; “Bu alanda çalışmaya başladığım günlerde bilgisayarda çizim yapılmazdı; çizimler pergel, gönye, cetvel ve çini mürekkep kullanarak elle yapılırdı”. Mülayim açıklamasını şu cümlelerle tamamlar; sistem üzerinde hata yapmamak gerekir. Çünkü en ufak hata çizimin yeniden yapılmasına neden olur. Bu yüzden geometri çok nankör bir iştir.”

Selçuk Mülayim konferansında; “Görülebilir şekillerin tümüne çevre denildiğini, bunların bazılarının etten kemikten; bazılarının ise boya ile çizgiyle yapıldığına vurgu yapar. Mülayim, geometriyi geniş bir perspektif dahilinde şu şekilde tanımlar: “Birbirine benzeyenler olduğu gibi nitelik farklılığı olanlarda bulunmaktadır. Boşluk, tıpkı bir madde gibi doğanın önemli bir parçasıdır. Boşluk var olanlar sayesinde kavranır. Mücessem şekilleri

* Öğr. Gör. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

kuşatan, kaplayan, dış kalıp niteliğindedir. Mitolojide boşluk doğurgandır. Dikkatimizi yoğunlaştıramadığımız, anlam veremediğimiz hacim ya da yüzeye boşluk olarak tanımlanabileceğini ancak mutlak anlamda boşluk diye bir şey olmadığını ifade eder. Boşluk algılanabilir cisimlerin dışında kalandır. Sanskritçe’de *Ha* boşluk, uzay, mekan anlamlarına gelir. Sayı olarak ise sıfır rakamını ifade eder. M.Ö. 700’lerde yaşamış olan Antik yazar Hesiodos yaratılışlardan önce mutlak boşluğu Kaos adıyla tanımlar. Bütün şekilleri örten zifiri karanlıktır. Bu terim giderek düzensiz olanı anlatan bir kelimeye dönüşmüştür. Her şeyin toplamı ise *universe* yani *kâinattır*. Boşluğun ilk ve temel unsurla doldurulması kutsal kitapların tekfin bölümlerinde anlatılmaktadır. Boşluğa, doğaya ve çevreye insan da bazen eklemelerde bulunmaktadır. İnsanın plastik faaliyetinde şekil yaratma eylemi içeriden dışarıya doğru bir çıkıştır. İnsan enerjisini kullanarak aklında ve ruhunda mevcut olan şekle dönüşmesi teorikten pratiğe geçmesi en genel anlamda çevreye yapılan bir müdahaledir. En basit şekil bile doğaya yapılan bir ektir. Yani kültürel bir davranıştır. Başlangıçta bunun karmaşık bir yapılanmaya incelikli bir tasarıma dayanmadığı bir geçektir. En şiddetli ve yoğun duygular bile yalın çizgilerle anlatılabilir. Duygu farkedir, akıl planlar, el çizer. Elin görev payı ise 1/3’tür. Bizler önce bulunmuş olan bir şekli aklımıza kayıt eder, algılar, tespit eder, sonra bu şekillere ekler yaparız. Bu böylece devam eder gider. Bu süreç hem içten hem de öğrenme yolu ile zenginleşir. Geometri yalından karmaşığa doğru ilerleyen bir etkinliktir.”

Çevrenin şekillerle algılandığını ifade eden Mülayim, yalnız ve tek başına duran şekilleri algılamanın daha güçlü olduğunu ifade ederek, onları; tıpkı meydanlarda tek başlarına duran kahramanların heykellerine benzetir. “Bitki ve hayvan figürleri sonuçta doğadaki bir unsurun, var olanların resmidir. Geometrik formların ise görülebilir ortamlarda fazlaca bir örneği yoktur. Yıldız, üçgen, daire bunlar bilinen anlamda doğayı taklit etmezler. Diğer bir deyişle doğada örneği bulunan şeylerin resimleri değildirler. Hiçbir olayı anlatmazlar, yalın ve oldukça simetriktirler. Bunlar aynı anda yüzlerce şeyi de çağrıştırabilirler. Temel geometrik şekiller insanlık tarihinin herhangi bir noktasında görülebilir. Yıldız, üçgen, daire gibi geometrik şekiller yerel fauna ve flora benzemezler. Bunlar enternasyonaldır. Doğa üstü çağrışımları daha fazla olan bu formların nereden geldiği, neden tercih edildiği konusunda farklı hipotezler, görüşler ileri sürülmüştür. Bu şekillerin yaratılmasındaki amaç

Türk Sanatında Geometrik Sistemler

insanın dünyanın ve evrenin anlam ve amacı nedir soruna verdiği cevaptır. Estetik çıkışlı değildir.”

Geometrik form ve şekillerin farklı bilim dallarında çeşitli sebeplerle açıklamaya çalışıldığına değinen Mülayim, disiplinler arası ilişkilerin önemini şu cümlelerle ifade eder; “Batı sanat tarihçileri ve estetikçileri geometrik kompozisyon ve formları psikolojik nedenlerle açıklamaya çalışmışlardır. Psikoloji bu süreci şöyle açıklar, insanın elleri, ayakları ve bu unsurların hareketleri oldukça simetriktir. Buna göre biçim değerleri bizde birtakım zihni bilgiler oluşturmakta, bu kanunlara duyulan hayranlıkta bizi geometrik düzene götürmektedir. Şekillerin yalın çizgi ve saf geometrik kanunları içinde gelişmesi, görüşlerin belirsizliğinden ve karışıklığından huzursuzluk duyan insana en büyük mutluluk imkanı sağlamaktadır.”

Konferansta, geometrik şekillerin kaynağına da değinen Mülayim'in, şekillerin kaynakları hakkındaki görüşleri şöyledir; “Geometrik şekillerin muhtevası ile ilgili diğer bir görüş ise sembolizm, totem, büyü gibi ritüel davranışlarla, İslam felsefesinde yer alan konular geniş yer tutar. Sembolizme dayanan açıklamalarda şekillerin farklı çevrelerde bir takım kuvvetler taşıdığı kabul edilir. Buna dayanarak geometrik şekillere ilkel büyü ve sihir sisteminin belirtileri olarak bakılır. Bu şekillerin pek çoğu İslam öncesi Türk kozmogonisine dayanır.” Bu süsleme kolunun ortaya çıkışı, gelişimi ve yaygınlaşması hususunda ise “Geometrik süslemeler insanlık tarihinin herhangi bir noktasında ve her hangi bir yöresinde görülebilmektedir. Ancak bu sanat eğiliminin gelişkin ve sistematik düzenlemeler halinde uygulanması İslam mimari örneklerinde dikkat çekici bir durum kazanmıştır. Nokta, geometrinin merkezi kabul edilir ve bir düzlem içinde çizilen en basit şekildir. Noktadan sonra en kolay elde edilen şekil çizgidir. Düz, eğri veya kırık çizgiler çeşitli açılarla farklı geometrik formlar oluşturulur. Zenginleştirilmiş geometrik biçimlerden oluşan geometrik kompozisyonlar, İslam Öncesi yakın ve Ortadoğu sanatında, özellikle İslamla birlikte anıtların iç ve dış bezemelerinde yer almıştır. Bütün İslam ülkelerinde, Anadolu'da da benimsenen bu tür seslemeler hendesi bilimi ile de beraber ilerlemiştir. Kompozisyon kurgusunun teorik hazırlığı hendese biliminden kaynaklanan önemli bir kültür birikimine dayanmaktadır.”

Konferanstaki anlatımını, Anadolu'dan ve Anadolu dışından örneklerle zenginleştiren Mülâyim; taş, tuğla, ahşap, çini ve alçı malzeme üzerinde yer alan geometrik şekillerin en basit halinden en karmaşık hale gelişimini çizimlerle açıklamaya çalışmıştır. Tüm bu örnekler ışığında Anadolu Türk Sanatında hendese bilgisinin nasıl uygulandığını da bizlere göstermektedir sözleriyle konuşmasını bitirmiştir.

Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM Konferansı